

RÉG ELHALT HARANGSZÓ

„Nem a való hát: annak égi mássa...”

1566 júliusában Csomorkány mezőváros jobbágyai nem tudták befejezni a betakarítást. Egyik nap a síró, félrevert harang gyilkoló, pusztító török-tatár martalócok rohamát jajongta, akik a gabonát, de házaikat is fölégették. Ebben az évben hatalmas török sereg, maga a szultán indult a maradék Magyarország – a Dunántúl s benne Szigetvár, az önfeláldozó Zrínyi Miklós ellen. A dél-keleti részen, Biharban, Békésben, Csongrádban pedig Pertev pasa támadott, aki július 21-én ostrom alá vette Gyula várát. Az ő segédcsapatai száguldották be a Hód-tóig a vidéket, csaptak le Csomorkányra is.

(Hogy mennyire élő maradt a honvédő harcok emléke, mutatja, hogy az események után két és félszáz évvel hősköltemény születt Gyula ostromáról. Vörös Mihály vásárhelyi asztalosmester, népköltő [1758–1830] alkotása: *A bajnokok Vég-Gyula várában* napjainkig ható népszerűsége jutott, számtalan kiadásban vásári ponyvaként árusították, maga Arany János is ismerte.)

A Hód-tó vízrendszeréhez tartozó hajdani ősfolyó, a Czirják-ér és mellékágai mentén, az élő és pangó vizek között kiemelkedő hátakon, egy akkor fontos országút mellett, már a 10. század elején megtelepedtek a magyarok. Ajtony nagyúr földje volt ez, aki bizánci befolyás alá akarta vonni a magyarságot. Utána a vidék az őt legyőző Csanád vezér nemzetségének birtokába került. A legvalószínűbb föltevés szerint Csomorkány nevét is e nemzetség egyik tagjától, Csomor úrtól kapta. A kialakuló királyi vármegye és az egyházi szervezet, de a falu kis közössége is hamar megkívánta egy szentelt hely, egy Isten háza építését.

A körülbelül négyszer négy kilométer kiterjedésű, egy-kétszáz lakosú falucskától északnyugati irányban, a legmagasabb halom tetején – a régészet föltevése szerint – már a II. század elején állhatott templom. Az viszont már nem föltevés (a téglák radiokarbon vizsgálata igazolta), hogy a dombon az Árpád-kor második felében bizonyosan állt templom, amit 1250 körül, a tatárjárás után föl is újítottak. Az egy évszázaddal később, 1350 körül keletkezett templomot az 1400-as évek elején, Zsigmond uralkodásának vége felé, tűzvész után átalakították, 1430 táján lebontották.

Ezt követően az 1470 körüli években, Mátyás király korában építették – zömében az előző épületek anyagából – azt a szentegyházat, melynek a pusztaság csendjében ma is álló, megindítóan magános romok az emlékei.

Az egyhajós, egyszentélyes, félköríves apszisú, külső támpilléres templom már szinte monumentális egy mezővároshoz képest. Külső mérete dr. Bodnár Béla szerint 28x9 méter. Pontosan keletnyugati tájolású, így a napkelte és a napnyugta egyaránt glóriájába fohaghatta a szentegyházat.

A kései román, kora gótikus épülethez a 16. század elején szobányi sekrestyét, tornyot is építettek. Ekkorra a mezőváros növekedése elérte a templom korábbi sáncárkát.

Hosszú, viszonylag békés időszak után, Mohácsot túlélve, az 1566-os támadás már szinte kijelölte Csomorkány további sorsát. Miután a maradék lakosság már a töröknek is adózott – a tizenöt éves háború [1591–1606] idején a mezővárost földig rombolták. A 17. században már pusztaság helyként írnak róla.

Neve ismét csak 1870-ben kerül elő újra; ekkor Rómer Flóris mutatja be megóvandó műemlékként az Archeológiai Értesítőben. Itthon először 1892-ben és 1895-ben próbálkozott ásatásokkal Varga Antal gimnáziumi tanár és Szeremlei Sámuel. Az ötletszerűen feltárt leleteket a gimnázium régiségtárában helyezték el. Ekkor még a templom épületéből helyenként öt méter magas falmaradványok álltak. Dr. Bodnár Béla földrajztudós az 1930-as évek közepén folytatott kutatásai során ottani idős emberek elmondták, hogy a 19. század elején még körül, magasan álltak a falak, de később anyagát építkezésekhez elhordták. (Nyilván sajátjuknak érezték, őseik ajándékának!)

Csomorkány

Egy kő, mit valaki egykor eldobott,
a porladó időben madársikoly,
valahányszor eljövök, akármikor,
izgatott a lomb, s a vén fal nem mozog.

Látom ragyogni a régi templomot,
fönről a harang messze határig szól,
tűz lobog, török dül és tatár tipor,
a földben mélyen hét halott fölzokog.

Szunnyad a rom. Körben vérzik az este,
mintha régi vászonra lenne festve.
Kövek alól előkúszó hangulat

áll lesben e halmok közt és fojtogat.
Tisztán századokon át: a kőfal áll.
Sose nyeljen el a mocsár és a sár!

Az északi oldalon tíz méter hosszú, a délnyugati sarokpíler mellett kelet felé 4,2 méter hosszú és 5,2 méter magas falmaradvány állt, benne kis gótikus ablak. Bodnár már akkor sürgette – , ahogy a vásárhelyi nép nevezte, a „rossztemplom” műemlékké nyilvánítását, állagának biztosítását, hiszen, mint írta, „a rom magánterületen [!] fekszik, építőanyagát évről-évre hordják.” A város végül 1904-ben vásárolta meg a területet, parkosították, drótkerítéssel bekerítették, ami természetesen csak jelképes védelem volt. Az 1920-as években szakszerűtlen kőművesmunkával próbálták a további pusztulást késleltetni, de a toldozgatás-foltozgatás talán többet ártott, mint használt.

A lelkekbe költözött falu Németh László által új életre kelt; legismertebb regényének, az *Égető Eszter*-nek fő színhelyévé tette. Itt megismert túlművelt, különc barátairól pedig megalkotta a csomorkányizmus fogalmát. A legendák egébe emelkedett Csomorkány Vásárhely „égi mássa” lett.

Csomorkány napjainkban végre méltó, átfogó, igazán szakavatott föltárást kapott Béres Mária régészno csapatától. Valósággal életre keltették a városkát.

A talpalatnyi halom megszentelt hely. Egymásra épülő szentegyházak, számtalan nemzedék élete, halála tette azzá, a magyar történelem vonult végig rajta.

Források:

Béres Mária: Csomorkány-pusztatemplom 1991. évi régészeti- műemléki kutatásának eredményei. Szeged, 1992.

(Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1991.)

Bodnár Béla: Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei. Szeged, 1983.

Dömötör János: Hódmezővásárhely építészeti emlékei. Szeged, 2002.

(Különnyomat a Csongrád megye építészeti emlékei című kötetből.)